

Omprövning och utveckling i skolbibliotek

□ *Oro och förändring präglar det svenska skolväsendet. I turbulensen ska skolbiblioteken finna sin plats och göra sina uppgifter synliga. Louise Limberg diskuterar metodutveckling och tar speciellt fasta på tre områden: uppbyggnad av mediebestånd, undervisning i informations-sökning och utvärdering.*

Oro, osäkerhet och förändring

präglar det svenska skolväsendet och därmed också de svenska skolbiblioteken. En ny ansvarfördelning för skolan genomförs, liksom en omfattande reformering av gymnasieskolan. Det nya skolverket håller på att ta form, sexåringar skall få börja skolan och alla gymnasielinjer skall bli treåriga. Ingen vet riktigt vem som skall bestämma vad i skolan efter den 1 juli. Decentralisering är nyckelbegreppet, men till vem i olika enskilda frågor? Skolpersonal vidareutbildas för att lära sig de nya systemen. Nya läroplaner har annonserats från utbildningsdepartementet.

Kommunernas kärva ekonomi gör samtidigt att alla kommunala verksamheter omprövas. Ingenting är längre givet. Den relativt homogena förvaltningsstruktur vi vant oss vid blir helt upplöst, skillnader och variationer ökar. Kulturnämnder slås ihop med fritidsnämnder, socialnämnder med skolstyrelser; ibland blandar man för en annorlunda giv. Bibliotek läggs ut på entreprenad. Mönsteravtal för lärarbibliotekariéer slopas. I denna turbulens skall skolbiblioteken finna sin plats och göra sina uppgifter synliga.

Kommer förändringarna att leda till att skolbiblioteken får spela en roll också i barnomsorgen? Kommer folkbibliotekens roll för människors fritidsintressen att accentueras genom sammanslagningar mellan kul-

tur och fritid? Vad sker i så fall med folkbibliotekens omfattande service till skolor? Kan omstruktureringen bidra till att skolan tar ett större eget ansvar för sin biblioteksverksamhet? Hur rimmar detta med den allt kärvare ekonomin?

Kraven från skolan har blivit folkbibliotekarierna övermäktiga

Det samarbete som alltid funnits mellan folkbibliotek och skola har mycket stora fördelar i ett glesbefolkat land med höga ambitioner både på utbildnings- och kulturområdena. På sina håll kan man nog säga, att folkbiblioteken under 80-talet tagit ett alltför stort ansvar för skolbiblioteksverksamheten, delvis för att kompensera brister i skolornas egna bibliotek. Efterhand som kraven från skolan blivit folkbibliotekarierna övermäktiga och servicen ändå inte alltid motsvarat skolans önskemål, sprider sig insikten att folkbibliotek inte kan ersätta skolbibliotek, endast komplettera dessa. Det handlar om olika typer av biblioteksverksamhet, som fyller olika syften för olika målgrupper. Givetvis finns också likheter mellan mål,

målgrupper och verksamheter – annars vore samverkan ointressant eller omöjlig.

Välfungerande skolbibliotek höjer kvaliteten på undervisningen

Den nya friheten kommer att kräva, att beslutsamma tjänstemän presenterar tydliga underlag för att politiker och skolledare skall kunna besluta om mål, funktioner, resurser och utvärdering av verksamheten. Naturligtvis kommer konkurrensen att vara hård om kommunens pengar, och det kommer att gälla för lärare och bibliotekariéer att förklara och visa för beslutsfattarna, hur välfungerande skolbibliotek kan höja kvaliteten på undervisningen.

forts.

På tre områden anser jag, att metoder i skolbiblioteksarbetet särskilt måste utvecklas och förbättras för att åstadkomma denna kvalitetshöjning: uppbyggnad av mediebestånd, undervisning i informationssökning och utvärdering.

Bredare mediebestånd behövs

Grundskolebibliotekens bristfälliga bestånd av facklitteratur är allmänt omvittnad. De skolbibliotek som rustats upp under 1980-talet har i regel försetts med mycket skönlitteratur och kommit att likna små folkbibliotek. Både bibliotekarier, lärare och rektorer har ofta betraktat skolbiblioteket som en reservoar för skönlitteratur med uppgift att stödja svenskämnets litteraturundervisning. För att skolbiblioteken skall bli centra för aktivt lärande behövs mycket bredare mediebestånd, dvs facklitteratur för skolans alla ämnen, referenslitteratur, tidningar, tidskrifter, AV-medier, tillgång till databaser. Arbetet med beståndsuppbyggnaden kräver mycket intimt samarbete mellan lärare och bibliotekarier, där man noggrant går igenom vad för slags material som behövs för olika arbetsområden. Man kan heller inte nöja sig med att konstatera, att utgivningen av facklitteratur för barn har luckor och brister. Bibliotekariernas uppgift blir att bygga ändamålsenliga samlingar, som består av böcker, periodica, broschyrer, klipp, bilder, allahanda material som kan behövas i ett undersökande arbete. För detta krävs kunskap, fantasi, uppfinningsrikedom och tid.

Informationssökning – bibliotekskunskap måste vara en aktiv inlärningsprocess

Uppskattningsvis lägger bibliotekarier, lärare och elever tillsammans ner tusentals arbetstimmar varje år för att eleverna skall lära sig hitta i biblioteket. Det är vanligt att elever möter undervisning i bibliotekskunskap redan på mellanstadiet, därefter får de en ny duvning på högstadiet, vilken så småningom följs av en dos i årskurs I på gymnasiet. Många av dem får sedan användarundervisning vid högskolebibliotek. Om och om igen pre-

senteras de för bibliotekssystemen och dessas olika hjälpmedel. Resultatet verkar skralt. Få lär sig. Är detta rimligt?

Länge har skolbibliotekarier haft klart för sig, att övningar i bibliotekskunskap måste kopplas till sådant som intresserar eleverna och till sådant som de arbetar med i klassrummet. Man har därför låtit elever söka reda på böcker som handlar om ridning eller gitarrmusik eller som har någon ämnesanknytning, exempelvis till länder i tredje världen för elever i åk 6. Resultaten är ändå nedslående. Nästa gång samma elever kommer till biblioteket för att söka material om försurning eller datorer, har de inte en aning om hur de skall gå tillväga. Varför?

Biblioteket en bra väg att nå målet

Carol Kuhlthau, en amerikansk skolbiblioteksforskare som på inbjudan av Bibliotekshögskolan besökte Sverige i maj, kan hjälpa oss att förstå varför. Hon har i tio år studerat och analyserat hur elever söker och använder information för att lösa uppgifter de fått i skolan. Med dessa studier som grund presenterar Kuhlthau en modell över informationssökningsprocessen utifrån den sökandes perspektiv. Processen sönderfaller i sex olika faser, från inledningsfasen, där eleven ställs inför sin uppgift av en lärare, till avslutningsfasen där förberedelse för redovisningen startar. Kuhlthau understryker, att informationssökning är en konstruktiv, aktiv inlärningsprocess. En slutsats som jag drar av detta är, att undervisning i bibliotekskunskap, som går ut på att lära elever hitta i biblioteket, utan att de samtidigt har i uppgift att lära sig något annat än just denna färdighet, är helt bortkastad. Biblioteket kan aldrig vara ett mål i sig, bara en bra väg att nå målet. Målet är att utforska något för att skaffa sig kunskaper med ett ämnesinnehåll. Denna syn på informationssökning ställer krav på lärare och bibliotekarier att tillsammans planera och genomföra undervisning, där informationssökning integreras i det undersökande arbetet.

Utvärdering – möjlighet till omprövning

Utvärdering är ett innebegräpp i skolans värld för närvarande, liksom i andra delar av den offentliga sektorn. Det skall bli en av det nya skolverkets huvuduppgifter, vilket innebär att kraven på utvärdering skärps betydligt på alla nivåer i skolan. Detta är ett skäl till att också utvärdera skolbibliotek – men långt ifrån det enda. Man kan utvärdera i syfte att få bättre resurser. Utvärdering kan också göras för att stödja och utveckla metoder i verksamheten. Denna typ av utvärdering kan ge möjlighet till reflexion och omprövning av vad som pågår.

Nära knuten till frågan om varför man utvärderar är frågan om för vem man gör det: sig själv, kolleger, rektor, politiker? Vilket syftet än är och för vem man än utvärderar, måste man också avgöra vad man skall granska och hur man kan värdera det man granskar. Det jag är ute efter är något slags kriterier för kvalitet i skolbiblioteksverksamhet. Jag skall presentera några områden, som jag ringat in som indikatorer på kvalitet. Granskning och värdering av de olika områdena relateras till mål och riktlinjer för skolan, nationella och lokala.

- Används skolbiblioteket i många olika ämnen eller är det snävt förknippat endast med modersmålsundervisningen och skönlitteraturen? Ett bra skolbibliotek måste kunna svara mot behov från rader av andra skolämnen inom So, No, teknik, barnkunskap
- Bedrivs undervisning utifrån en vid läromedelssyn – eller är det läroboken som styr arbetet? Först när lärare och elever tillsammans styr sitt arbete och väljer sina informationskällor kan biblioteket spela en avgörande roll för vad eleverna lär sig.
- Vad är medierna placerade i skolan? Hur hanteras läromedel i den skola jag undersöker? Är de utspridda i ämnesrum, klassrum, materialrum, olika institutionsutrymmen enligt modell Å (=Lgr 69) eller är de koncentrerade i skolans bibliotek?
- Är mediebeståndet anpassat till skolans pedagogiska profil? Finns tillräckligt mycket och varierat material för de arbetsområden, som ofta återkommer? Är litteraturen aktuell? Finns medier i annat än tryckt form?
- Vilken personal arbetar i biblioteket? Finns fackutbildad bibliotekarie, lärarbibliotekarie, kanslist? Hur mycket tid har de för sitt arbete?
- Hurudana är lokalerna? Är de tillräckligt stora för de funktioner biblioteket skall fylla? Var i skolan ligger de i förhållande till lärosalarna? Hur är lokalerna disponerade? Finns utrymmen både för enskilt och tyst arbete och för arbete i grupp? Finns utrymmen för att se på video och bildband eller lyssna på ljudkassetter?
- Vilka stödfunktioner finns? Finns skolbibliotekscentral? Får man stöd från folkbiblioteket? Kompletterande medieförsörjning genom lån, bokdepositioner, utställningar, bokbussbesök? Får man konsulthjälp, experthjälp, administrativt stöd till exempel för sam-

ordning av inköp och utrustning av media?

- Hur samarbetar bibliotekarierna och lärarna? Handlar det mest om att bibliotekarien fixar fram material eller bokpratrar i klasserna, eller planerar man och genomför undervisning tillsammans?
- Vilken typ av kunskapskontroller förekommer på skolan? Hur ser elevernas prov ut? Förekommer uppgifter på proven, där eleverna får redovisa kunskaper de använt biblioteket för att inhämta?
- Elevernas uppfattning om biblioteket – hurudan är den? Vad anser de att biblioteket betyder i deras skolvardag?
- Budget. Ett vanligt mått för medieanslag är att det skall räcka till för en ny bok per elev per läsår. Detta bygger på att man har ett fräscht, aktuellt och tillräckligt stort grundbestånd. Till bokanslaget skall läggas kostnader för tidningar och tidskrifter, sökningar i databaser, katalogkostnader, PR-material...
- Samspelet / ansvarfördelningen mellan bibliotekarie, lärare och skolledning gällande skolbiblioteket kan ofta förklara brister eller kvalitet i verksamheten.

Nyttigt att bli utsatt för kritisk granskning

I dessa tider av omprövning och omstrukturering av kommunala program vill jag gärna understryka ytterligare några tankar om utvärdering. För det första tror jag det är viktigt, att utvärdera mer än tidigare, eftersom det är ett sätt att tydliggöra verksamheten både för sig själv och för beslutsfattare. Det är nyttigt att bli utsatt för en kritisk granskning. När denna granskning äger rum, är det viktigt att den görs i samspel mellan granskaren och de granskade, om avsikten är att stödja utveckling. Det gäller också att inte hemfalla åt någon ambition att "vetenskapligt" bevisa, att skolbibliotek är nödvändiga. Inte heller bör man acceptera krav från nyengagerade företagsekonomer i tjänst hos pressade kommunalmän, som tror att allt går att mäta i termer av rätt eller fel, antal producerade prestationsenheter per satsade kronor eller liknande siffror, som faller ut i prydliga kolumner. Undervisning och biblioteksverksamhet är komplicerade aktiviteter, som inte går att reducera till paralleller med naturvetenskapliga laboratorieförsök eller strikt företagsekonomiska kalkyler.

Vid Cherry Creek High School Library i Denver, som blivit utnämnt till årets skolbibliotek 1990 i USA förklarade man den gynnsamma utvecklingen för biblioteket under de senaste åren med att skolarbetet tidigare präglats av "student frustration" men nu präglades av "student success". Det påminner mig om min vän den skoltrötte 14-åringen, som plötsligt ägnade 10 tim/dag åt studier i biblioteket, då han fick göra temaarbete i No. Hans egen förklaring till varför skolledan släppte var: "Du förstår, jag vill lära mig, jag vill inte bli lärd."

Louise Limberg
Lektor vid Bibliotekshögskolan